

УДК 349.23/24

DOI 10.37749/2308-9636-2019-12(204)-4

Г. Г. Митрицька,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри приватного права юридичного факультету

Чернівецького національного університету ім. Юрія Петровича

ДОДАТКОВА СОЦІАЛЬНА ВІДПУСТКА ОДИНОКИМ МАТЕРЯМ: ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена дослідженню порядку надання додаткової соціальної відпустки одиноким матерям. Проаналізовано законодавство України, судову практику щодо надання додаткової соціальної відпустки. Застосовано переважно герменевтичний метод дослідження. Зроблено висновок, що відсутність законодавчого врегулювання поняття «одинокка матір» та чіткого переліку документів, які підтверджують указаний факт, особливо у випадку, коли мати виховує дитину без батька (розлучена жінка), призводить до неоднозначного застосування ст. 19 Закону України «Про відпустки» на практиці. З метою підтримки материнства і дитинства та ефективної реалізації права на додаткову соціальну відпустку необхідно вдосконалити законодавство України в зазначеній сфері. Щодо доцільності вдосконалення правового регулювання статусу «одинокка матір» та закріплення переліку документів, що підтверджують статус «одинокка матір» для надання додаткової соціальної відпустки.

Ключові слова: *одинокка матір, додаткова соціальна відпустка.*

За даними Міністерства соціальної політики, кількість матерів-одиначок у країні з початку 2000-х зросла у 22 рази. У 2003 році було 27 тис. зареєстрованих одиноких матерів. До кінця 2011-го їх стало 576 тис., а на початок 2016-го — понад 600 тис. Частина жінок живуть із батьками своїх дітей, але не одружуються — аби отримувати соціальні виплати, пільги, субсидії. Окрім того, одинокі матері мають право на додаткову соціальну відпустку згідно зі ст. 19 Закону України «Про відпустки». На соціальний захист із бюджету витрачаються мільярди гривень. Гроші отримують не завжди ті, хто справді потребує допомоги. виправити ситуацію важко, бо фіктивних матерів-одиначок держава не зможе відокремити від справжніх. Тому для реалізації права на додаткову соціальну відпустку одиноким матерям необхідно надати відповідні документи, які підтверджують їх статус. Оскільки законодавством України чітко ці питання не врегульовані, не-

поодинокими є випадки судової практики щодо підтвердження факту «одинокка матір» та переліку документів, які необхідно подати роботодавцю для реалізації права на вказану відпустку.

Дослідження правового регулювання відпусток, конкретизація цільового призначення окремих видів відпусток, порядку їх надання, у тому числі соціальної відпустки, було прямо чи опосередковано предметом дослідження таких українських учених: В. Д. Авескулова, В. Я. Бурака, Н. Д. Гетьманцевої, Л. П. Гаращенко, І. А. Ветухової, А. А. Юрченко, К. І. Дмитрієвої, Н. М. Хуторян. Однак внесення змін до законодавства та практика його застосування призводить до його неоднозначного розуміння і тому окремі питання потребують систематизації та уточнення.

Метою цієї статті є дослідження порядку надання додаткової соціальної відпустки одиноким матерям.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про відпустки» одним із видів соціальних відпусток є додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину — інваліда з дитинства підгрупи А І групи (далі — додаткова відпустка на дітей). Порядок надання цієї відпустки встановлений ст. 182¹ та 186¹ КЗпП [1], а також ст. 19 Закону України «Про відпустки» [2].

Так, згідно із зазначеними нормами жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, матері інваліда з дитинства підгрупи А І групи, одинокій матері, батьку дитини або інваліда з дитинства підгрупи А І групи, який виховує їх без матері (в тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла під опіку дитину або інваліда з дитинства підгрупи А І групи, чи одному з прийомних батьків надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів (ст. 73 КЗпП України). За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів (ст. 19 Закону України «Про відпустки»).

Відповідно до законодавства України додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину — особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи відповідно до ст. 19 Закону України «Про відпустки» належить до соціальних відпусток, а не щорічних (п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про відпустки»): надається понад щорічні відпустки, передбачені статтями 6, 7 і 8 Закону України «Про відпустки», а також понад щорічні відпустки, встановлені іншими законами та нормативно-правовими актами (ч. 7 ст. 20 Закону України «Про відпустки»); переноситься на інший період або продовжується в порядку, передбаченому для перенесення щорічних відпусток, визначеному ст. 11 Закону України «Про відпустки» (ч. 7 ст. 20 Закону України «Про відпустки»); підлягає грошовій компенсації (за всі

дні невикористаної відпустки) при звільненні (ст. 24 Закону України «Про відпустки»); надається за календарний, а не за робочий рік (ст. 19 Закону України «Про відпустки»).

Таким чином, вказана відпустка: надається жінці, яка перебуває в трудових відносинах; надається за календарний рік, а не робочий; відпустка не підлягає поділу; відпустка може надаватися за двома підставами; відпустка підлягає грошовій компенсації при звільненні; відпустка подовжується або переноситься, якщо на неї припадає період тимчасової непрацездатності; відпустка належить не до щорічних, а до соціальних.

Перелік працівників, які мають право на додаткову соціальну відпустку, наведено у ст. 182¹ КЗпП і ст. 19 Закону України «Про відпустки». Зокрема, таким правом наділені одинокі матері, які перебувають у трудових відносинах та мають дитину віком до 15 років. Законодавство України не визначає поняття одинокої матері. Виходячи зі змісту пункту 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» № 9 від 6 листопада 1992 року одинока мати — це жінка, яка не перебуває у шлюбі, і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини, або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері; вдова; інша жінка, яка виховує і утримує дитину сама.

За цим визначенням поняття «одинокої матері» включає поняття «інша жінка, яка виховує й утримує дитину сама». Тобто для визнання «іншої жінки» одинокою потрібно дві ознаки: вона сама і виховує, і утримує дитину. У п. 5 ч. 13 ст. 10 Закону України «Про відпустки» визначено одиноку матір як таку, яка виховує дитину без батька. Отже, участь батька або інших осіб в утриманні дитини не позбавляє матері статусу одинокої. Це означає, що одинокою матір'ю є жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому по-

рядку за вказівкою матері; вдова; жінка, яка виховує дитину без батька (в тому числі й розлучена жінка, яка сама виховує дитину, якщо батько не проживає разом із дитиною та відсутні інші докази його участі у вихованні дитини, і за цих самих умов жінка, яка вийшла заміж, але її дитина новим чоловіком не всиновлена). Жінка, яка не перебуває у шлюбі і у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері.

Отже, право на додаткову соціальну відпустку мають такі одинокі матері: жінка, яка не перебуває в шлюбі й у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини, або запис про батька зроблено в установленому порядку за вказівкою матері; вдова; жінка, яка виховує дитину без батька (у тому числі й розлучена жінка, яка сама виховує дитину).

Чинне законодавство не містить конкретного переліку документів, які слід пред'явити розлученій жінці, яка виховує дитину без батька, для отримання додаткової соціальної відпустки.

У листі Мінсоцполітики від 14.04.2008 № 235/0/15-08/13 [3] вказано, що для підтвердження факту, що батько не бере участі у вихованні дитини, можуть бути пред'явлені, наприклад, довідка з ЖЕКу про реєстрацію особи за місцем проживання, ухвала суду або постанова слідчого про розшук відповідача у справі за позовом про стягнення аліментів, рішення суду про позбавлення відповідача батьківських прав, рішення органів опіки та піклування або суду про відсутність участі батька у вихованні дитини тощо.

Оскільки з грудня 2016 року довідку за Формою № 3 про склад сім'ї, яку видавали в ЖЕК, скасовано (постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 р. № 861 внесено зміни до постанови Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11.12.1984 № 470 та виключено форму № 3 з переліку документів) [4], таким документом зараз є довідка про реєстрацію місця проживання або місця

перебування, яку можна отримати в Центрах надання адміністративних послуг.

Перелік документів, які з достатньою достовірністю підтверджують відсутність участі батька у вихованні дитини, також указаний у листі Мінсоцполітики від 30.05.2014 № 193/13/123-14 [5]. Одним із таких документів, наприклад, може бути: рішення суду про позбавлення батьківських прав; ухвала суду чи постанова слідчого про розшук батька у справі за позовом про стягнення аліментів; акт, складений соціально-побутовою комісією, створеною первинною профспілковою організацією чи будь-якою іншою комісією, утвореною на підприємстві, в установі, організації, або акт дослідження комітетом самоорганізації населення, в якому зі слів сусідів (за наявності їх підписів в акті) підтверджується факт відсутності участі батька у вихованні дитини; довідка зі школи (садочка) про те, що батько не бере участі у вихованні дитини (не спілкується з учителями, не забирає дитину додому, не бере участі в батьківських зборах) тощо (лист Мінсоцполітики від 26.07.2016 № 2650/0/10-10/13) [6].

Тобто для отримання додаткової соціальної відпустки розлучена жінка, крім заяви про надання цієї відпустки, копій свідоцтва про народження дитини та розірвання шлюбу, має надати роботодавцю один із вищезазначених або будь-який інший документ, що підтверджує відсутність участі батька у вихованні дитини.

Неоднозначною в цих питаннях є судово-практика щодо переліку документів, які підтверджують статус одинокої матері для жінки, яка розлучена при наданні додаткової соціальної відпустки. У справах, які розглядалися судами першої інстанції з цього питання, зокрема було подано документи: свідоцтво про народження дитини, рішення суду про розірвання шлюбу, довідка, що підтверджує факт проживання дитини разом із матір'ю (справи № 592/8019/16-ц [7], № 728/1574/18 [8]). Разом із тим статус одинокої матері було підтверджено

свідомостю про народження дитини, свідомостю про розірвання шлюбу та довідкою з дошкільного закладу про те, що батько дитини не бере участі у вихованні та навчанні дитини (справа № 215/5887/18 [9]). Крім того, у справах, які були передані на розгляд адміністративних судів, вказаний статус підтверджується: свідомостю про народження дитини; свідомостю про розірвання шлюбу; актом обстеження депутата міської ради, згідно з яким батько з часу розлучення не бере участі у вихованні та утриманні дитини; довідкою зі школи про те, що батько дитини не бере участі в її вихованні, не відвідує школу та не цікавиться успіхами доньки; довідками відділу державної виконавчої служби про неотримання аліментів на дитину згідно з виконавчими листами (ухвала Вищого адміністративного суду від 04.02.2014 р. № К/800/60845/13) [10].

Ухвалою Верховного Суду України від 03.09.2008 р. (URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2312089>) [11] у справі про надання додаткової соціальної відпустки було встановлено, що оскільки батько неповнолітньої дитини щомісячно на користь позивачки сплачує аліменти, а отже, брав участь в утриманні неповнолітньої доньки, жінка не підпадає під категорію одинокої матері і не має права на щорічну додаткову оплачувану відпустку відповідно до вимог чинного законодавства.

Питання виховання батьками дитини визначено Сімейним кодексом України [12]. Згідно зі ст. 157 цього Кодексу питання виховання дитини вирішується батьками спільно. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею. Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини. Як передбачено ст. 158 Сімейного кодексу України, за заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкування з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї.

Кожен вид відпусток, передбачений законодавством України, має чітке цільове призначення, тобто надається з чітко визначеною метою. Зокрема, соціальні відпустки надаються з метою народження, доглядом та вихованням дітей (розділ IV Закону України «Про відпустки»). Таким чином, додаткова соціальна відпустка — це додатковий час для спілкування з дитиною та її виховання, якого у працюючої жінки завжди не вистачає, а особливо в одинокої матері, яка не тільки бере участь у вихованні дитини, догляді за нею, але й матеріально її забезпечує.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, робимо висновок про те, що перелік документів, які підтверджують статус одинокої матері, наведено в листах Міністерства соціальної політики, які не мають сили нормативного акта. На мій погляд, такий перелік необхідно закріпити в окремій Постанові Кабінету Міністрів України, як це передбачено для реалізації права на творчу відпустку (ст. 16 Закону України «Про відпустки»), відпустку для підготовки та участі у всеукраїнських і міжнародних спортивних змаганнях (статті 16¹ Закону України «Про відпустки», щорічні додаткові відпустки (статті 7, 8 Закону України «Про відпустки»).

Таким чином:

1. При наданні додаткової соціальної відпустки одинокій матері (розлученій жінці) роботодавець вправі вимагати крім заяви про надання цієї відпустки, копій свідоцтва про народження дитини та розірвання шлюбу, документ (документи), у якому з достатньою достовірністю підтверджується відсутність участі батька у вихованні дитини, зокрема: довідка про реєстрацію місця проживання або місця перебування; акт, складений соціально-побутовою комісією, створеною первинною профспілковою організацією чи будь-якою іншою комісією, утвореною на підприємстві, в установі, організації. У спірних питаннях — рішення суду про позбавлення батьківських прав; про встановлення факту «одинокі мати»; ухвала суду чи постано-

ва слідчого про розшук батька у справі за позовом про стягнення аліментів.

2. Жінка, яка вдруге вийшла заміж, але її дитина від першого шлюбу новим чоловіком не всиновлена, має пред'явити документ, який підтверджував би те, що батько дитини не бере участі у її вихованні, та довідку органу реєстрації актів цивільного стану про те, що дитина новим чоловіком не всиновлена. Якщо вдова чи розлучена жінка, яка виховує дитину без батька (в разі позбавлення його батьківських прав), вступила в новий шлюб з іншим чоловіком і її дитина від першого шлюбу ним не всиновлена, вона має право на додаткову соціальну відпустку як одинока мати.

3. Жінка, яка має дітей від особи, з якою вона не перебувала і не перебуває в

зареєстрованому шлюбі, але з якою вона веде спільне господарство, разом проживає і виховує дітей, права на одержання додаткової соціальної відпустки як одинока мати не має.

4. На законодавчому рівні не передбачено періодичність, із якою працівник має повторно подавати документи (поновлювати їх) для підтвердження права на додаткову соціальну відпустку. Проте Мінсоцполітики стосовно документів для підтвердження права на таку відпустку за підставою «одинока мати» вказує: роботодавець має право вимагати поновлення зазначених документів один раз на рік (оскільки надання цієї відпустки прив'язане саме до календарного року) (лист Мінсоцполітики від 30.05.2014 № 193/13/123-14).

Список використаної літератури

1. Кодекс законів про працю України: Закон від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 року № 504/96 —ВР. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр>.
3. Роз'яснення щодо застосування статті 19 Закону України «Про відпустки» (додаткові відпустки працівникам, які мають дітей) // Лист Міністерства праці та соціальної політики від 14 квітня 2008 р. № 235/0/15-08/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v235_203-08.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 861 «Про внесення змін до постанов Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11 грудня 1984 р. № 470 і Кабінету Міністрів України від 29 січня 2003 р. № 117». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/861-2016-п>.
5. Щодо надання додаткової відпустки одинокій матері // Лист Міністерства соціальної політики від 30 травня 2014 р. № 193/13/123-14. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ministry-of-labor-and-social-policy/4963-193.html>.
6. Лист Міністерства праці та соціальної політики від 26 липня 2010 р. № 2650/0/10-10/13. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/ministry-of-labor-and-social-policy/1299-2650.html>.
7. Справа № 592/8019/16-ц // Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
8. Справа № 728/1574/18 // Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
9. Справа № 215/5887/18 // Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
10. Ухвала Вищого адміністративного суду від 04.02.2014 р. № К/800/60845/13 // Єдиний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
11. Ухвала Верховного Суду України від 03.09.2008 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2312089>.
12. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

References

1. Code of Labor Laws of Ukraine: Law of December 10, 1971 № 322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. The Law of Ukraine «On Holidays» of November 15, 1996 No. 504/96-BR. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр>.
3. Clarification on the application of Article 19 of the Law of Ukraine «On Leave» (additional leave to employees who have children) // Letter of the Ministry of Labor and Social Policy of April 14, 2008 № 235/0 / 15-08 / 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v235_203-08.
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of November 23, 2016 No. 861 «On Amendments to the Resolutions of the Council of Ministers of the USSR and Ukrprofrada of December 11, 1984 No. 470 and Cabinet of Ministers of Ukraine of January 29, 2003 No. 117». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/861-2016-н>.
5. Concerning granting additional leave to single mother // Letter of the Ministry of Social Policy of May 30, 2014 № 193/13 / 123-14. URL: <https://www.profiwins.com.ua/en/letters-and-orders/ministry-of-labor-and-social-policy/4963-193.html>.
6. Letter of the Ministry of Labor and Social Policy of 26 July 2010 No. 2650/0 / 10-10 / 13. URL: <https://www.profiwins.com.ua/en/letters-and-orders/ministry-of-labor-and-social-policy/1299-2650.html>.
7. Case No. 592/8019/16-с // The Unified Register of Judgments. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
8. Case No. 728/1574/18 // Unified Register of Judgments. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
9. Case No. 215/5887/18 // Unified Register of Judgments. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
10. Decision of the Supreme Administrative Court of 04.02.2014 No. К / 800/60845/13 // Unified register of court decisions. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>.
11. Judgment of the Supreme Court of Ukraine dated 03.09.2008. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2312089>.
12. Family Code of Ukraine of January 10, 2002 No. 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Митрицкая А. Г. Дополнительный социальный отпуск одиноким матерям: практика применения и совершенствования законодательства.

Статья посвящена исследованию порядка предоставления дополнительного социального отпуска одиноким матерям. Проанализировано законодательство Украины, судебную практику о предоставлении дополнительного социального отпуска. Применен преимущественно герменевтический метод исследования. Сделан вывод, что отсутствие законодательного урегулирования понятия «одинокая мать» и четкого перечня документов, подтверждающих указанный факт, особенно в случае, когда мать воспитывает ребенка без отца (разведенная женщина) приводит к неоднозначному применению ст. 19 Закона Украины «Об отпусках» на практике. С целью поддержки материнства и детства и эффективной реализации права на дополнительный социальный отпуск необходимо усовершенствовать законодательство Украины в указанной сфере. О целесообразности совершенствования правового регулирования статуса «одинокая мать» и закрепления перечня документов, подтверждающих статус «одинокая мать», для предоставления дополнительного социального отпуска.

Ключевые слова: одинокая мать, дополнительный социальный отпуск.

Mitritskaya A. G. Additional social leave for single mothers: the practice of applying and improving legislation.

The article is devoted to the study of the procedure for providing additional social leave to single mothers. The legislation of Ukraine, judicial practice on the provision of additional social leave are analyzed. Applied mainly hermeneutic research method. It is concluded that the absence of a legislative settlement, the concept of «single mother» and a clear list of

documents confirming this fact, especially in the case when the mother brings up a child without a father (divorced woman) leads to the ambiguous application of Art. 19 of the Law of Ukraine «On Vacations» in practice. In order to support motherhood and childhood and the effective exercise of the right to additional social leave, it is necessary to improve the legislation of Ukraine in this area. On the feasibility of improving the legal regulation of the status of «single mother» and fixing the list of documents confirming the status of «single mother» to provide additional social leave. When granting additional social leave to single mother (divorced woman), the employer is entitled to require, in addition to the application for granting this leave, copies of the birth certificate and the marriage dissolution, a document (s) confirming with sufficient certainty the absence of the father in the upbringing of the child, : certificate of registration of residence or residence; an act drawn up by a social and community commission established by a primary trade union organization or by any other commission formed at an enterprise, institution, organization. In controversial matters — the court's decision on deprivation of parental rights; about establishing the fact of «single mother»; a court order or an investigator's decision to search his father in a claim for alimony.

A woman who has remarried but has not adopted a new husband from her first marriage has to produce a document confirming that the child's father is not taking part in her upbringing, and a certificate from the civil registration authority, that the baby was not adopted by the new husband. If a widow or divorced child raising a child without a father (in the event of his or her parental rights being deprived), has remarried to another man and has not been adopted by his or her child from the first marriage, she is entitled to an additional social leave as a single mother.

A woman who has children from a person with whom she has not been and who is not married, but with whom she cooperates, cohabitates and raises children, does not have the right to receive additional social leave as a single mother.

The legislative level does not provide for the periodicity with which an employee must resubmit documents (renew them) to confirm the right to additional social leave. However, the Ministry of Social Policy regarding documents to confirm the right to such leave on the basis of «single mother» indicates: the employer has the right to request the renewal of these documents once a year.

Key words: *single mother, additional social leave.*